

VERSLAG

Vergadering:	Panelgesprek gebruikers pensioenbewustzijn
Datum en tijd:	9 oktober 2007, 13.30 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	
vanuit de Pensioencommissie:	Linschoten (voorzitter, onafh), Eggen (MHP), Gortzak (FNV), Hokken (LTO-Nederland), Koimans (MKB-Nederland), Stevens (onafh), Verheij (VNO-NCW), mevrouw Schuit (DNB), Slootweg (CNV)
genodigden namens:	
AVV:	Pikaart
CNV Jongeren:	Derks
Consumentenbond:	Goedhart
CSO:	Beugelsdijk, Boonacker
Deelnemersraad PGGM:	Van Bolderen, Klaverdijk
Deelnemersraad Pf Detailhandel	Lamers, Van Leeuwen
FNV Zelfstandigen:	mevrouw Van Noort
Lize-Lom:	mevrouw Kaptein
PUSH:	Goudsmit, Wehmeyer
PZO:	Masselink
ministeriële	
vertegenwoordigers:	mevrouw Van der Pal (SZW)
secretariaat:	Devreese, Van der Meer, mevrouw Riemens, Dirven (notulist)

---

1. Opening en mededelingen

Welkom:

De *voorzitter* opent het panelgesprek van de gebruikers met een woord van welkom.

Plaats van het panelgesprek in de procedure:

Dit panelgesprek is de eerste in een serie van drie gesprekken (met gebruikers, uitvoerders en deskundigen), die plaatsvinden in het kader van het verzoek van de (huidige) minister van SZW aan de SER om een debat over pensioenbewustzijn te organiseren. Achtergrond was een motie van de (vorige) Tweede Kamer aan de (vorige) minister van SZW.

Na de drie panelgesprekken vindt op 13 november a.s. een conferentie in het SER-gebouw plaats, waarin de resultaten van de panelgesprekken nog eens de revue zullen passeren. De deelnemers aan de panelgesprekken zijn hiervoor inmiddels uitgenodigd. De bevindingen zullen vervolgens worden aangeboden aan de minister van SZW.

Verhinderd:

Bericht van verhindering is ontvangen van de heer Janissen (Deelnemersraad PME), mevrouw Ploegman en de heer Groot Wassink (beiden FNV Jong).

Orde van de bijeenkomst:

Begonnen zal worden met een ronde waarin de uitgenodigde vertegenwoordigers van de zijde van de gebruikers de gelegenheid krijgen kort toe te lichten wat hun visie over het pensioenbewustzijn is, welke ervaringen zij hiermee hebben, welke problemen en oplossingen worden ervaren, en hierover eventuele vragen van feitelijke aard te beantwoorden.

Daarbij gaat het niet alleen om het ouderdomspensioen, maar ook om het nabestaandenpensioen en invaliditeitspensioen.

De Pensioencommissie van de SER stelt het verder op prijs om te vernemen hoe in ieder aankijkt tegen de verantwoordelijkheidsverdeling op individueel en collectief niveau, op dit moment en in de toekomst.

Na deze ronde van ca. één uur en een korte schorsing vindt een gedachtewisseling plaats met de commissieleden.

Voor zover de genodigden van mening zijn dat hun opvattingen niet of in onvoldoende mate aan de orde zijn gekomen, verzoekt de *voorzitter* hen deze schriftelijk aan het secretariaat door te spelen.

2. Visie van de uitgenodigde gebruikers op het onderwerp pensioenbewustzijn

2.1 Visie van de Consumentenbond:

De Consumentenbond, aldus de heer *Goedhart*, is 1 november 2002 het pensioenland ingestapt. Die stap werd kritisch bekeken. De Consumentenbond heeft een speciale positie: de bond is geen vertegenwoordiger van de werknemers of de deelnemers maar van de consument die een keuze moet maken of zij al dan niet een aanvulling behoeven op de eerste en tweede pijler van het pensioen. Uiteraard worden consumenten door verzekeraars benaderd met de boodschap dat dat noodzakelijk is, omdat het pensioen slecht geregeld is. Een consument kan die keuze pas maken wanneer hij/zij voldoende informatie heeft over de eerste en tweede pijler van het pensioen. Eén van de voorstellen van de bond was een uniform pensioenoverzicht, dat na vijf jaar is gerealiseerd. Vervolgens heeft de Consumentenbond gevraagd om een (fysiek) centraal pensioenregister. Omdat dit niet haalbaar bleek te zijn, is de Consumentenbond gaan denken over de centrale pensioeninformatie via de pc. Dergelijke systemen bestonden al in Denemarken en Zweden. Door inspanningen van de Universiteit Tilburg zal het ook in Nederland kunnen worden gerealiseerd en de wetgever heeft vorig jaar bepaald dat een dergelijk systeem inderdaad moet worden georganiseerd.

Dit systeem is nodig om consumenten die een goede pensioenvoorziening hebben dankzij het perfecte pensioensysteem in Nederland te laten zien dat zij niet nodeloos geld in aanvullende pensioenproducten hoeven te steken. Voor andere consumenten is de pensioenvoorziening door allerlei omstandigheden niet goed geregeld, waarover zij ook goede informatie behoren te ontvangen.

Voor de Consumentenbond is dus de informatievoorziening van belang.

De Consumentenbond is ook vertegenwoordigd in het bestuur van de Stichting Pensioen kijker en ook daar wordt al enige tijd nagedacht over de vraag wat pensioenbewustzijn is. Dat begrip zou op een aantal vlakken moeten worden gedefinieerd:

- Met hoeveel pensioen moet ik het straks doen en heb ik een aanvulling nodig?

- Hoe gaat mijn pensioenfonds om met mijn geld? Naar aanleiding van de recente uitzending van het programma Zembla (beleggingsbeleid) kan men zich daarbij iets voorstellen.

Vervolgens zou moeten worden gezien wat met de verschillende aspecten van het begrip pensioenbewustzijn moet worden gedaan.

In dat verband heeft recent onderzoek van het Nibud, maar ook eerder onderzoek door de Stichting Pensioen kijker en DNB, uitgewezen dat de Nederlander zich niet interesseert voor pensioen. Dit is al langer bekend en het wordt tijd dat alle belanghebbenden hierover beter gaan nadenken en doorvragen waarom dit zo is om vervolgens met een betere aanpak te kunnen komen.

2.2 *Visie van de CSO:*

De heer *Beugelsdijk* denkt dat het gebrek aan pensioenbewustzijn niet op zichzelf staat, maar is ingebakken in de mens: beslissingen die voor een later moment van belang zijn, worden vaak uitgesteld. Ook voor ouderen is pensioenbewustzijn een groot goed, maar in tegenstelling tot jongeren zijn zij niet meer in staat om hun pensioenpositie te repareren.

De oorzaken van de geringe maatschappelijke belangstelling voor pensioenen liggen voor de hand: het is een ingewikkeld onderwerp, het is voor veel mensen nog ver van hen verwijderd, het besteden van het huidige inkomen is belangrijker dan sparen voor inkomen in de toekomst. Het aangehaalde onderzoek van het Nibud geeft aan dat mensen ca. 5 procent van hun inkomen aan pensioenen wil besteden en dat is veel te weinig om verzekerd te zijn van een goed pensioen. Zeker waar mensen tegelijkertijd in deze enquête aangeven te willen werken van hun 25ste tot hun 60ste.

Een andere oorzaak is dat er nog steeds een gebrek aan communicatie is. Er is te weinig informatie en deze is nog te moeilijk.

De mogelijkheden om het pensioenbewustzijn te vergroten liggen derhalve in het verbeteren van de communicatie en het verbeteren van de informatie. Daarbij moet vooral worden gedacht aan periodieke informatie en communicatie van werkgevers en pensioenfondsen op belangrijke momenten in de levensloop zoals indiensttreding, het veranderen van baan en dergelijke.

Desgevraagd licht spreker toe hierbij uit te gaan van de huidige situatie en de zich wijzigende communicatiepraktijk als gevolg van de nieuwe Pensioenwet niet te hebben meegenomen. CSO is blij met de informatieverplichtingen in de nieuwe Pensioenwet. Of deze adequaat zijn, zal de toekomst leren. CSO heeft hierover positieve verwachtingen.

CSO zou graag aandacht willen besteden aan de vraag of de gevolgen van onvoldoende pensioenbewustzijn kunnen worden voorkomen of kunnen worden bestreden. In dit verband wil CSO een lans breken voor het handhaven van de verplichtstelling. Deze wordt als een groot goed ervaren, waarmee grote uitglijders kunnen worden voorkomen. Wellicht is het zelfs raadzaam om de verplichtstelling uit te breiden, opdat de witte vlekken worden verkleind.

Desgevraagd stelt de heer *Boonacker* voldoende liberaal te zijn om zich te realiseren dat mensen een grote eigen verantwoordelijkheid hebben. Maar daaraan zijn ook grenzen verbonden. Van de verplichtstelling van pensioenregelingen is hij daarom groot voorstander.

De heer *Beugelsdijk* wijst erop dat moderne pensioenregelingen steeds meer keuzemogelijkheden krijgen. CSO is daarvan geen tegenstander, maar het vergt ook dat mensen beter gaan nadenken over hun pensioensituatie en dus heldere voorlichting moeten krijgen van de pensioenuitvoerder.

Desgevraagd licht de heer *Boonacker* toe dat ook uit een eerder onderzoek onder net afgestudeerden bleek dat ook zij bereid waren slechts vijf procent van hun inkomen te besteden aan pensioen. Als zelfs heel intelligente mensen dit vinden, kan men op dit gebied ook niet veel verwachten van de gemiddelde Nederlander en zeker van jonge mensen. Deze vinden de voorziening te duur, zeker omdat men dit geld hard nodig heeft voor de gezinsuitgaven.

Het heeft vooral te maken met de voorlichting die wordt gegeven. In dat verband is hij minder optimistisch dan zijn collega over de gevolgen van de (op zich goede) communicatieverplichtingen van de nieuwe Pensioenwet. De materie is immers uitermate ingewikkeld. Ook het uniform pensioenoverzicht van ca. zeven pagina's wordt door velen nog als te ingewikkeld en te omvangrijk ervaren.

2.3 *Visie van PUSH (een vereniging die ca. 225.000 gepensioneerden van Shell, Unilever, AKZO, Hoogovens en anderen vertegenwoordigd):*

De heer *Wehmeyer* merkt op te hebben teruggedacht aan de vraag hoe het stond met zijn pensioenbewustzijn in zijn actieve, werkende periode. Veel meer dan dat het pensioen waarschijnlijk ca. 70 procent van het laatstgenoten salaris zou zijn, wist hij niet, terwijl hij een financiële achtergrond heeft. Wat dat laatstgenoten salaris dan was, wist hij ook niet precies. Wel wist spreker wat hij maandelijks netto op zijn bankrekening kreeg. Voor de meeste mensen zal dit zo zijn.

Pensioenbewustzijn heb je op bepaalde momenten in je leven nodig: bijvoorbeeld bij scheiding, emigratie, verandering van werkgever en bij fusies van pensioenfondsen waardoor de voorwaarden vaak veranderen.

Voor de vraag hoe het pensioenbewustzijn kan worden verbeterd, heeft spreker gekeken naar het wettelijk verplichte, uniform pensioenoverzicht. Dit overzicht telt acht pagina's en dat is teveel. De cijfers beslaan drie pagina's en ook dat is teveel. De informatie kan best worden gegeven, maar het is dan beter om er ook een samenvatting bij te verstrekken: wat is mijn nettopensioen, inclusief de AOW-uitkering, op mijn 65ste jaar en als je op een eerder moment stopt met werken of van werkring verandert.

Is het wel nodig is om het uniform pensioenoverzicht jaarlijks ter beschikking te stellen. Kan dit niet beter op aanvraag gebeuren?

Wie moet die informatie dan verstrekken? Hierover is discussie mogelijk. De wetgever heeft gekozen voor het pensioenfonds, die ook de meest gerede partij lijkt omdat deze beschikt over alle relevante informatie. Ook zou ervoor gekozen kunnen worden dat de werkgever de informatie verstrekt.

De heer *Goudsmit* voegt hieraan toe dat niet alleen rekening moet worden gehouden met de vraag op welke wijze de cijfers worden gepresenteerd, maar ook met meer emotionele aspecten. Met voorlichting bereik je nu eenmaal niet iedereen en het zal samen moeten gaan met regels en voorschriften, die een kader scheppen voor voorlichting en deze ook versterken.

Pensioen kan op veel manieren worden gecommuniceerd, interessant worden gemaakt. Dan zal vooral op de positieve aspecten moeten worden ingestoken. Als er een televisieprogramma over beleggen is, worden vaak de negatieve kanten belicht. Dat

helpt ook niet als het gaat om een positieve omgang met beleggen in het kader van pensioen.

Op een vraag van de heer Stevens wat moet worden verstaan onder het begrip nettopensioen (het nettotraject verschilt immers per persoon) stelt de heer *Wehmeyer* te denken aan een soort sjabloon (een gestandaardiseerd nettoresultaat): wat is het nettopensioen op het 65ste jaar, waarbij wel rekening kan worden gehouden met een eventuele partner en kinderen, maar geen rekening hoeft te worden gehouden met een eigen huis, bijzondere lasten en dergelijke. Uiteraard moet dan in vooral kleine lettertjes worden aangegeven dat de situatie een sjabloon betreft en kan afwijken van de individuele situatie.

Dit sjabloon zou de eerste pagina van het verplichte uniform pensioenoverzicht kunnen zijn, dat inderdaad ook goede informatie biedt als je precies wil weten hoe het in elkaar zit. Spreker sluit zich in dit verband bij de heer Verheij aan dat informatie over het nabestaandenspensioen en het arbeidsongeschiktheidspensioen ook relevant is.

De heer *Goedhart* ondersteunt deze oplossingsbenadering van harte.

De heer *Goudsmit* stelt dat de belangrijkste boodschap van PUSH is dat de informatie en communicatie niet te ingewikkeld moet worden gemaakt. De communicatie van de ingewikkelde indexatiematrix is een voorbeeld van die ingewikkeldheid. Spreker bevestigt de conclusie van de voorzitter dat het om eenvoudige, hapklare brokken moet gaan.

De *voorzitter* herinnert zich in dit verband dat een directeur van een pensioenfonds heeft bekend dat hij twee dagen heeft moeten nadenken om een adequate uitleg over de pensioensituatie van zijn buurman te kunnen geven.

2.4 *Visie van CNV Jongeren:*

De heer *Derks*, die tevens ambassadeur van de Stichting Pensioen kijker is, stelt dat hem bij het begin van zijn voorzitterschap anderhalf jaar geleden voor het eerst zijn opvatting over pensioen werd gevraagd. Pensioen is moeilijker te plaatsen dan onderwerpen als studie en werk en gezin: het ligt ver voor je in de toekomst. Ook is het ingewikkeld waar je de informatie vandaan haalt. De website van de Pensioen kijker bevat de nodige informatie.

Jongeren weten over het algemeen heel weinig over pensioen en als je voor het eerst gaat werken, is het geen arbeidsvoorwaarde die belangrijk is voor de keuze van je baan. Bovendien is er sprake van een verplicht pensioen, waarvan ook hij een groot voorstander is: het is te ingewikkeld je pensioen zelf te regelen en je bent ook niet in staat de rendementen van een collectief pensioenfonds te halen.

CNV Jongeren wil jongeren in het kader van pensioenbewustzijn duidelijk maken dat ze ca. 20 procent van hun loon verplicht sparen bij een pensioenfonds. Met de zes grootste pensioenfondsen is daarom een project gestart om het pensioenbewustzijn van jongeren te vergroten. Jongeren zelf zijn aan het woord gelaten over vragen als: wat denk je bij pensioen en welke informatie verwacht je van een pensioenfonds. Op basis van de verkregen gegevens is per fonds een beste oplossing gezocht. Pensioenfondsbesturen blijken hierin zeer geïnteresseerd. Zo heeft PME gekozen voor een schokkende campagne in de trant van de vuurwerkcampagne. Een ander fonds heeft een voorlichtingsbijeenkomst gehouden tijdens een bootreisje. Met deze projecten zal

worden doorgegaan. In de verschillende projecten wordt inderdaad aandacht besteed aan zaken als het partnerpensioen, de gevolgen van baanwisseling en dergelijke.

Ook de samenstelling van de pensioenfondsbesturen weerspiegelt de geringe belangstelling van jongeren voor pensioenen. CNV Jongeren wil de interesse daarvoor stimuleren, omdat in dat gremium immers belangrijke beslissingen worden genomen. Juiste, realistische informatie aan jongeren over pensioenen is dan belangrijk. In de gratis krant *DAG* van vandaag kan in een artikel over pensioen worden gelezen dat het totaal van AOW plus pensioen via je werk 70 procent van je laatstverdiende salaris is. Van journalisten van een krant met een grote oplage mag worden verwacht dat zij goed zijn geïnformeerd over het pensioen en weten dat die 70 procent bijna nooit gehaald wordt. Helaas is een dergelijke bericht geen incident. Ook uit een onderzoek van CNV Jongeren blijkt dat jongeren vijf tot 10 procent verwachten te moeten betalen voor het pensioen.

Misschien is de ingewikkelde boodschap niet eenvoudiger te maken dan de acht kantjes van het uniform pensioenoverzicht. Dit neemt niet weg dat er naar zijn mening nog veel winst is te boeken in de communicatie en informatie van pensioenfondsen. Brieven moeten leesbaar zijn en voldoende uitleg bevatten. Ook daar is een spanningsveld aanwezig tussen onafhankelijke informatie en het ideaal van een verplicht collectief pensioen via een ondernemings- of bedrijfstakpensioenfonds. De verplichtstelling is zeker ook voor jongeren zeer waardevol om enige stabiele pensioenopbouw te hebben, Daarbij is dan vervolgens discussie mogelijk over de inrichting van dat pensioen in de zin van risico's en dergelijke en met oog voor de verhoudingen tussen de inbreng van de jongere en oudere generaties. Die discussie moet echter door de techneuten worden gevoerd en die discussie moet je niet willen voeren met jongere of oudere deelnemers.

De heer *Goudsmit* onderschrijft dat de media het onderwerp pensioenen meestal zeer oppervlakkig en met weinig kennis van zaken behandelen. Verder denkt hij dat niet zozeer de kosten van het pensioen moeten worden gecommuniceerd, maar wat je ervoor terugkrijgt. Ook daar is een realistisch verwachtingspatroon belangrijk: met 5 procent premie is geen 70 procent van je loon te halen.

De heer *Derks* merkt op dat bijna niet kan worden verteld wat je aan het einde van je actieve loopbaan hebt opgebouwd. De economische ontwikkeling is niet voorspelbaar en banen zijn zeker ook niet altijd stabiel. Daarom bepleit hij in de voorlichting vooral in te steken op de voordelen van het verplichte pensioensysteem, de kosten van het pensioen en de te maken keuzes gedurende de levensloop.

De *voorzitter* vraagt of CNV Jongeren in de interne discussie ook rekening heeft gehouden met alternatieve aanwendingsmogelijkheden. Hij heeft ervaren dat jongeren 10 procent alternatieve bestedingsruimte liever willen investeren in een eigen huis dan in een aanvullend pensioen of nog minder aan directe consumptieve bestedingen.

De heer *Derks* herkent dit beeld. Zijn antwoord daarop is altijd dat een huis niet uitkeert maar verkocht moet worden. Daarbij komt dat de belegging in een huis ook niet een bijster zeker karakter heeft. CNV Jongeren vindt het belangrijk om in dit verband erop te wijzen dat een pensioenfonds een heel ander soort belegging is dan een eigen woning.

2.5 Visie van de deelnemersraad PGGM:

De heer *Van Bolderen* verdeelt de oorzaken van het geringe pensioenbewustzijn naar kennis, overzicht, wensen, belangen en vertrouwen.

Het kennisniveau van de gemiddelde Nederlander is erbarmelijk. Dit is niet vervelend voor mensen, maar een feitelijk gegeven. Pensioen is nogal ingewikkeld. Het is de vraag of dit goed kan worden overgedragen en of men dat wel zou moeten willen doen. Een pensioenfonds moet zoveel vertrouwen uitstralen dat mensen er vertrouwen in hebben dat goed voor hun pensioen wordt gezorgd.

Ook zijn organisatie vindt dat de verplichtstelling in ieder geval moet worden gehandhaafd en bij voorkeur ook uitgebreid zou moeten worden naar andere sectoren en tot zzp-ers. Zoals bij de Zorgverzekeringswet geldt, kunnen mensen de risico's niet overzien en dat is ook enigszins van toepassing voor het pensioen. Omdat pensioen inkomen voor later is, moet daarvoor tijdig een voorziening worden getroffen om te vermijden dat het nu wordt uitgegeven. Pensioenfondsen genieten daarbij volgens hem de voorkeur boven pensioenverzekeringen, omdat die laatste een onvoldoende duidelijk beeld geven wat er precies achter zit. Vanwege de paritaire samenstelling van veel pensioenfondsen bieden pensioenfondsen het voordeel van een zeker vertrouwen: hun vertegenwoordigers passen goed op de centjes en het voorzieningenniveau is adequaat.

Desgevraagd licht spreker toe ook een uitbreiding van de verplichtstelling naar zzp-ers te hebben bepleit, omdat in de praktijk, bijvoorbeeld in de zorgsector, een ontwikkeling te zien is waarbij mensen met een loondienstverband bewogen worden ontslag te nemen en het werk voor te zetten als zzp-er tegen een lagere prijs. Spreker is bang dat de 20 procent pensioenpremie daarbij een concurrentieaspect wordt. Door de zzp-ers onder een soort verplichtstelling van een pensioenregeling te brengen, kan concurrentie op dat element in ieder geval worden voorkomen. Spreker denkt daarbij aan een verplichtstelling voor heel Nederland. Een vervolgvraag is dan of dat haalbaar zal zijn.

De *voorzitter* stelt voor in de discussie terug te komen op het meer algemene debat over de vraag of hetgeen ooit is bedacht voor werknemers nog voldoende actueel en adequaat is ingericht.

In de discussie vraagt de heer *Van Bolderen* ook aandacht voor de omstandigheid dat vertrouwen ook afhankelijk is van hetgeen de overheid doet. Dit vertrouwen in de overheid zou moeten worden gestimuleerd. De laatste jaren heeft de overheid allerlei beloftes gedaan maar deze niet gestand gedaan. Bij wijze van voorbeeld wijst spreker op het afdekken van de vergrijzingsrisico's in de sfeer van eindloon/middelloon en de omzetting van Vut in fsp. Wanneer pensioenfondsen hun zaken hierin op orde zouden brengen, zou er niet worden ingegrepen, maar desondanks gebeurde dit toch in de sfeer van de Wet VPL.

Ook het Europese aspect verdient aandacht. In de EU is gekozen voor het subsidiariteitsbeginsel. Het Nederlandse pensioenstelsel zou daarbinnen niet alleen moeten worden uitgedragen naar het EU-niveau, maar het zou ook het Nederlandse pensioenstelsel als één van de beste voorzieningen ter wereld moeten beschermen.

Wat het onderwerp pensioenen extra ingewikkeld maakt, is dat niet alleen rekening moet worden gehouden met het ouderdomspensioen, maar ook met het onderwerpen als het nabestaandenpensioen, de keuze tussen individuele en collectieve opbouw en de te

premieverdeling tussen werkgever en werknemer. De premie is onzeker omdat er een relatie met het arbeidsvoorwaardenoverleg en de loonkosten is. Bij een geheel door de werkgever betaald pensioen zal het loon lager zijn. Wanneer de werknemer zelf veel premie betaalt, zal het brutoloon hoger zijn. Over het algemeen zijn mensen slechts bereid vijf tot 10 procent aan premie te betalen.

Wat de communicatie betreft denkt spreker dat het heel lastig is om jongeren, anders dan via hun eigen wensen, te informeren over een voorziening waarop pas over 30 of 40 jaar een beroep wordt gedaan. Daarbij komt nog dat er de schijnwerkelijkheid wordt gecreëerd dat het pensioen nog steeds 70 procent van het laatstverdiende salaris zou zijn. Dit geldt voor bijna niemand. Bij het PGGM met meer dan 2 miljoen deelnemers is de gemiddelde opbouw 27 jaar en dat kan nooit resulteren in 70 procent. De bewustwording hierover moet worden bevorderd en ook moet worden aangegeven welke regelingen mensen aanvullend zouden kunnen treffen. Bij jongeren en andere leeftijdsgroepen moet dan ook worden nagegaan op welk moment voor hen een pensioen in beeld komt en welke arrangementen zij in dat verband bereid zijn te treffen.

De heer *Verheij* sluit zich erbij aan dat vertrouwen in de overheid als hoeder van het algemeen belang een belangrijk punt is. Op de omzetting van eindloon- naar middelloonregeling heeft de overheid echter geen dwang uitgeoefend. Dit is in het arbeidsvoorwaardenoverleg tot stand gebracht. Met de inbreng van de heer Van Bolderen op dit punt is hij het dan ook niet eens.

Ook dit element kan in de verdere discussie desgewenst aan de orde komen, zo stelt de *voorzitter* vast.

2.6 *Visie van de deelnemersraad Pensioenfonds Detailhandel:*

De heer *Lamers* sluit zich al bij de genoemde oorzaken van het geringe pensioenbewustzijn en de in dat verband gedane suggesties ter verbetering. Een gedachte die in zijn pensioenfonds speelt en nog moet worden uitgewerkt, is het pensioen beter te communiceren via de salarisstroom. Desgevraagd zegt spreker in dit verband ook aan de situatie van het premievrije pensioen te denken. Pensioenfonds en SER moeten proberen zoveel mogelijk kracht te geven aan goede publiciteit over het pensioen. Jongeren moeten er beter op worden gewezen dat ook zij pensioen in de toekomst nodig hebben en dat het niet voor niets is uitgevonden. Herhaling is de kracht van de reclame. Zoals het ook lukt het belang van energiebesparing en de risico's van het broeikas effect over te brengen, zou het ook moeten lukken het pensioenbewustzijn te vergroten.

De heer *Goedhart* merkt op dat het communiceren van de kosten van het pensioen op de salarisstroom of anderszins ook de niet-bedoelde reactie kan oproepen dat men oordeelt dat er teveel van het loon afgaat.

De heer *Lamers* erkent dat dit risico bestaat, maar gaat er vanuit dat mensen duidelijk kan worden gemaakt dat voor een latere uitkering eerst gespaard moet worden.

De heer *Goudsmit* heeft vanwege dit risico juist bepleit om goed te communiceren wat je voor je premie krijgt.

Desgevraagd verduidelijkt de heer *Lamers* te denken aan het communiceren van het opgebouwde pensioen op de loonstrook.

2.7 *Visie van PZO (een onafhankelijke organisatie waarbij inmiddels 17.500 zzp-ers uit allerlei sectoren zijn aangesloten):*

De heer *Masselink* sluit zich bij de eerdere conclusie van de voorzitter aan dat de eerder gedane suggestie om zzp-ers onder de verplichtstelling te brengen onderdeel is van een politieke discussie. Opvalt dat de discussie over pensioenen altijd snel vanuit het werkgevers- en werknemersdenken wordt gevoerd. Soms worden oneigenlijke argumenten gehanteerd of komen veronderstellingen niet met de feiten overeen. Het gaat er PZO om dat onder gelijke voorwaarden een fatsoenlijke oudedagsvoorziening kan worden opgebouwd door iedereen die dat wil of moet. Hoe en waar dat moet plaatsvinden, is een politieke discussie.

Pensioen is niet voorbehouden aan werkgevers en werknemers. De overheid voorziet in een algemene basisvoorziening, de AOW, en als men meer wil, moet men daarvoor zelf zorgen. Werkgevers en werknemers doen dit samen in pensioenfondsen in de tweede pijler. De zelfstandige wordt geacht dit zelf te regelen. Het bezwaar is echter dat de fiscale behandeling voor werknemers enerzijds en zelfstandigen anderzijds uiteenloopt.

Bij zzp-ers gaat het vooral om het onvoldoende opbouwen van pensioen.

Pensioenbewustzijn is echter een breder begrip en pensioenbewustwording is een beter begrip: Hoeveel heb ik als ik straks stop met werken, is dat dan genoeg of moet er een aanvulling komen, en zo ja, welke mogelijkheden zijn daarvoor.

De omstandigheid dat zelfstandigen soms weinig aan pensioenopbouw doen, wil niet meteen zeggen dat er weinig pensioenbewustzijn is. Anders dan werknemers kunnen zelfstandigen, meestal pas na enige jaren, zelf nadenken over de vraag hoeveel zij denken nodig te hebben bij pensionering. Dat kan veel minder zijn dan in pensioenregelingen is bedacht.

Zelfstandigen lopen bij dit proces tegen verschillende drempels op. Eerder heeft spreker al het verschil in fiscale regels genoemd. Het is een ingewikkelde materie. De rechtsvorm van de onderneming maakt verschil. De wijzigingen die de overheid regelmatig aanbrengt, zijn voor een zelfstandige lastig bij te houden. Het niet gebruiken van fiscale pensioenfaciliteiten kan ook zijn gelegen in de beschikbaarheid van een alternatief voor de opbouw van pensioenvermogen, bijvoorbeeld in de vorm van het eigen bedrijf, in panden.

Vaststaat dat de pensioenbewustwording moet worden vergroot. PZO doet veel aan voorlichting (voorlichtingsbijeenkomsten) en probeert te faciliteren in het verlagen van drempels door collectieve contracten en door de overheid te bewegen een gelijke fiscale pensioenbehandeling tot stand te brengen. PZO heeft hierin partners nodig. De onderhavige SER-activiteit past daar goed in en ook verzekeraars, fondsen kunnen hierin een rol spelen.

Ook de adviseur van de zelfstandige, de accountant, zal opgevoed moeten worden, omdat zijn optiek vooral belastingbesparing op korte termijn in plaats van een totale financiële planning is.

De heer *Stevens* merkt op dat de herhaald genoemde fiscale oudedagsreserve geen binding heeft met pensioenen. Het geeft liquiditeitsruimte om desgewenst pensioen op te bouwen of lijfrentes op te bouwen.

De heer *Masselink* wijst erop dat de beleving van de IB-ondernemer is dat een voorziening in de oudedagsreserve opbouw van pensioen is.

Vanwege de misvatting erover kan de heer *Goedhart* zich indenken dat de wetgever dan moet worden gevraagd de term te veranderen.

De heer *Masselink* bevestigt de conclusie van de heer *Verheij* dat PZO geen probleem heeft met de ongelijke behandeling van werknemers en zzp-ers, maar met de fiscale ongelijke behandeling tussen de tweede en derde pijler.

2.8 Visie van FNV Zelfstandigen (ca. 30.000 aangesloten zelfstandig ondernemers):

Mevrouw *Van Noort* wijst erop dat mensen uit haar achterban meestal voor zichzelf beginnen na een aantal jaren in loondienst werkzaam te zijn geweest. Ook de meeste werknemers zijn zich niet bewust dat zij en hun werkgever voor een pensioen betalen. Dat verandert niet als men voor zichzelf begint. Zelfstandigen hebben geringe belangstelling voor een oudedagsvoorziening en er is geen verplichting. Die voorziening moet men nu zelf regelen, maar in de beginperiode heeft men hiervoor meestal te weinig geld. In een later stadium wordt meestal geen flink bedrijfskapitaal opgebouwd. De zzp-er moet dus via een verzekering een voorziening treffen, eventueel in aanvulling op het opgebouwde tegoed in het vroegere pensioenfonds. Een alternatief kan zijn de verkoop van een eigen huis of een partner met voldoende inkomen.

Welke mogelijkheden ziet FNV Zelfstandigen voor het verbeteren van het pensioenbewustzijn? In ieder geval is het belangrijk om de mogelijkheden voor het opbouwen van een pensioen te verbreden. Uit onderzoek van de Consumentenbond is naar voren gekomen dat een beroep op verzekeraars te duur is. Eén van die mogelijkheden is vrijwillige voortzetting van de pensioenvoorziening via het bedrijfstakpensioenfonds: nu is die vier jaar, 10 jaar is in discussie maar deze is niet fiscaal gefaciliteerd. FNV Zelfstandigen is ook voorstander van de mogelijkheid van vrijwillige aansluiting bij het bedrijfstakpensioenfonds in de sector waar men als zelfstandige werkzaam wordt, inclusief een overstapmogelijkheid tussen bedrijfstakpensioenfonds. Banksparen ten slotte is natuurlijk ook een mogelijkheid. Desgevraagd benadrukt spreekster dat genoemde alternatieven een vrijwillig karakter hebben.

Verder stelt spreekster zich ervan bewust te zijn dat een beperkt aantal bedrijfstakpensioenfonds een verplichtstelling kennen voor kleine zelfstandigen.

Het Verbond van Verzekeraars heeft onderzoek gedaan naar de pensioenregeling voor zelfstandigen, waaruit blijkt dat er voldoende mogelijkheden zijn. Uit een nog lopend, representatief onderzoek van FNV Zelfstandigen, waarop inmiddels 1100 respondenten hebben gereageerd, blijkt dat 70 procent niet bereid is en niet in staat is om circa 20 procent van het inkomen te reserveren voor een pensioenvoorziening. Die 20 procent is overigens niet gerelateerd aan een 70-procentnorm, zo licht spreekster desgevraagd nader toe. Zelfstandigen treffen wel voorzieningen als een eigen huis, lijfrente e.d., maar men komt niet aan de ca. 20 procent. Zelfstandigen zijn bereid gemiddeld 150 tot 200 euro per maand uit te geven voor pensioen, wat volstrekt onvoldoende is voor een redelijk ouderdomspensioen op 65jarige leeftijd.

Mede in het licht van deze voorlopige uitkomsten pleit FNV Zelfstandigen in het kader van een grotere bewustwording voor een verplichte pensioenverklaring voor zelfstandig ondernemers, waarbij afstand wordt gedaan van een oudedagsvoorziening.

Werknemers die als zelfstandige gaan werken, zouden door hun pensioenfondsen moeten worden voorgelicht over hun opgebouwd pensioen, zodat daaruit een prikkel ontstaat om een aanvullende voorziening te treffen.

Aan een betere informatievoorziening kunnen veel actoren bijdragen: de pensioenfondsen, de overheid via bijvoorbeeld postbus 51-reclame en natuurlijk de vertegenwoordigende organisaties. Ook FNV Zelfstandigen is al jaren actief bezig met voorlichting. Spreekster sluit zich verder bij de heer Masselink aan dat accounts, boekhoudkantoren en verzekeringstussenpersonen een belangrijke rol spelen. Verder is voldoende transparantie van provisie en kosten zeer belangrijk.

2.9 *Visie van de AVV:*

De heer *Pikaart* geeft aan dat de AVV een relatief recente vakbond is (met ca. 3000 leden), die opkomt voor de belangen van werkenden die onvoldoende vertegenwoordigd zijn in de polder en derhalve ook in de SER.

In het kader van de verantwoordelijkheidsverdeling en pensioenbewustzijn vraagt spreker in de eerste plaats de aandacht voor het democratiseren van met name bedrijfstakpensioenfondsenbesturen. Wettelijk is nu een paritaire samenstelling geregeld. Dit wijkt af van de regeling voor ondernemingspensioenfondsen, waarbij de werknemers in het bestuur niet per se lid hoeven te zijn van een vakbond om inspraak uit te kunnen oefenen. Op dit moment is er een verplichting voor werknemers om pensioen te sparen bij een (bedrijfstak)pensioenfonds, maar hebben zij geen inspraak op de wijze waarop met hun geld wordt omgegaan. Voorkomende beleggingen in clusterbommen, landmijnen en kinderarbeid zullen niet op prijs worden gesteld. Wanneer men geen inspraak en zeggenschap heeft, kan men ook moeilijk pensioenbewustzijn krijgen.

In het verlengde hiervan pleit spreker voor een democratische totstandkoming van pensioenregelingen. Tot nu toe gebeurt dit door dezelfde werknemersorganisaties, die met respect steeds minder representatief zijn voor de werkende bevolking. Gemiddeld is nog maar 20 procent van de werknemers lid en in veel sectoren is dit minder dan 10 procent. Bovendien zijn bepaalde leeftijdsgroepen oververtegenwoordigd. De belangen van bepaalde, andere groepen werknemers komen daardoor steeds vaker in het gedrang, wat zich bijvoorbeeld uit in allerlei prepensioenregelingen. Bij ABP is bijvoorbeeld zomaar het nabestaandenpensioen gehalveerd, wat in schril contrast staat met een cao-conflict over een half procent. Dit noemt spreker een teken van het geringe pensioenbewustzijn.

Verder vraagt spreker de aandacht voor de wijze waarop de opbouw van pensioen in met name bedrijfstakpensioenfondsen plaatsvindt: de doorsneepremie plus tijdsevenredige opbouw. Onder andere door PGGM zijn studies verricht naar alternatieven, die collectieve voordelen en vrijwel alle solidaire aspecten overeind houden (bedrijven betalen dezelfde premie, ouderen worden niet duurder dan jongeren, kanssolidariteit) maar een aantal ongewenste effecten schrappen (a priori de overdracht van jong naar oud, grotere transparantie, kleinere claim op de toekomst): doorsneepremie plus degressieve opbouw. Een ander voordeel van dit alternatieve systeem is dat de premie niet mee stijgt met de leeftijd: de vergrijzing heeft geen effect op het systeem en dit is met het oog op de belastbaarheid van allerlei sociale regelingen een groot voordeel. In dit verband verwijst spreker naar de recent uitgebrachte bundel van VB, waarin dit alternatieve systeem is beschreven.

In de derde plaats pleit spreker voor het verhogen van de transparantie. Pensioenregelingen zijn nu ongelofelijk complex. Verder moeten pensioenfondsen aangesproken worden op de manier waarop zij communiceren. Dit gebeurt niet altijd even goed. Vaak is de informatie misleidend en wordt uitgegaan van standaardmodellen die niet realistisch zijn, zoals een dienstverband van 40 jaar. Een verwaarloosbaar klein percentage werknemers zal een dergelijk lang dienstverband hebben. Niet wordt aangegeven bijvoorbeeld dat men bij scheiding de helft van het pensioen kwijt en dat circa 30 procent van de huwelijken getroffen wordt door scheiding. In een pensioenfolder van het ABP bijvoorbeeld wordt aangegeven dat de pensioenopbouw van een slaper blijft staan en meestijgt met de indexatie. Globaal gaat het dan om de cao-ontwikkeling, maar in de ABP-folder wordt gesuggereerd dat het opgebouwde pensioengeld meegroeit met het ABP-rendement.

In het algemeen wordt meer transparantie door veel mensen gevoeld als minder solidariteit. Directeuren van pensioenfondsen, pensioenjuristen en andere betrokkenen spreken zich in de media in die richting daarover ook uit: "Als ik de discussie hoor, willen wij eigenlijk helemaal geen transparantie want dan komt misschien de solidariteit onder druk te staan.". Transparantie is in het kader van het bevorderen van pensioenbewustzijn echter een groot goed en het vergt ook duidelijke keuzes.

In de vierde plaats pleit spreker voor het openstellen van de tweede pijler voor de pensioenopbouw van zelfstandigen. Op dit moment kan dat niet, of via omwegen, zoals die onder meer zijn beschreven door mevrouw Van Noort. De Europese pensioenrichtlijn geeft aan dat het zou moeten kunnen. In allerlei landen wordt dat geïmplementeerd in de vorm van fondsen voor zelfstandigen. In Nederland wordt dit eigenlijk tegengehouden. Eén van argumenten daarbij is dat het de verplichtstelling onder druk zou zetten. Dit is echter niet het geval, omdat de vertegenwoordigende organisaties pleiten voor vrijwilligheid.

Een collectief fonds in de tweede pijler zou dezelfde mogelijkheden moeten krijgen die een ondernemingspensioenfonds heeft. Ondernemingspensioenfondsen zijn overigens niet verplicht om solidariteit in een pensioenregeling aan te bieden: zij kunnen een individuele dc-regeling aanbieden (meestal met een opting out-formule), nabestaandenpensioen is niet verplicht. Het type pensioenregelingen dat zelfstandigen zou kunnen worden aangeboden, bestaat dus al in de sfeer van ondernemingspensioenfondsen.

In de laatste plaats beveelt spreker het stimuleren van hypotheek/pensioencombinaties aan. Het is eigenlijk raar om te sparen voor pensioen en tegelijkertijd te lenen via een hypotheek. Er zijn al combinatievoorzieningen mogelijk, maar deze worden nauwelijks aangeboden.

De heer *Wehmeyer* merkt in het verlengde van het pleidooi van democratisering op dat opvalt dat de gepensioneerden niet zijn vertegenwoordigd in de Pensioencommissie van de SER.

De *voorzitter* stelt voor dat debat, dat met enige regelmaat terugkomt in de SER, niet hier te voeren.

2.10 *Visie van de Stichting Lize (Landelijk Inspraakorgaan Zuid-Europeanen):*

Mevrouw *Kaptein* licht toe dat Lize één van de zeven grote landelijke koepels van minderheden is, die onder meer samenwerken in het Landelijk overleg minderheden, het

aanspreekpunt voor integratievraagstukken van minister Vogelaar en een schakelfunctie naar verschillende departementen vervult. Het LOM is wettelijk geregeld in de Wet Overleg Minderhedenbeleid (WOM).

Vooraf merkt spreekster op zich te realiseren dat zij generaliseert als zij praat over zeven groepen minderheden, zowel oudere migranten als vluchtelingen. De situatie van mensen verschilt. Er zijn groepen die 30 jaar bij een bedrijf hebben gewerkt en een redelijk pensioen hebben opgebouwd. Voor het overgrote deel valt het pensioen echter beroerd uit.

Haar eerste associatie bij het begrip pensioenbewustzijn is dat het een te beperkte term is. In de praktijk gaat het in haar achterban meer om het bewustzijn van de inkomenspositie na het 65ste jaar. Vrijwel alle, oudere migranten kampen namelijk met het probleem van de onvolledige AOW-opbouw, velen zullen nooit boven het sociaal minimum uitkomen; een deel zal daarvoor zelfs aangewezen zijn op aanvullende bijstand.

Het pensioenbewustzijn is bij oudere migranten, net als bij andere mensen, laag. De redenen hiervoor zijn al door andere sprekers genoemd. Voor migranten komen daar nog zaken bij als: het niet geïnformeerd worden bij binnenkomst (onderscheid arbeidsmigranten en oudere vluchtelingen), een hoog gehalte van ‘wie dan leeft wie dan zorgt’, door de bomen het bos niet meer zien. Bij binnenkomst staat het hoofd van de migrant, zeker van vluchtelingen, overigens ook niet naar informatie over pensioen. Er zal dus een passend moment voor communicatie moeten worden gezocht.

Bij veel mensen uit haar achterban leeft de gedachte dat het in Nederland allemaal goed (voor je) geregeld is. Zij worden door schade en schande wijs. Nu de eerste generatie ontdekt hoe weinig pensioen men krijgt, verhoogt dit het bewustzijn op een vervelende manier.

De informatie is onbegrijpelijk. Al jarenlang geeft spreekster voorlichting over het driepijlersysteem in Nederland. Dit levert vaak verbaasde blikken op, omdat veel migranten slechts een systeem kennen waarbij pensioen alleen met werk wordt opgebouwd.

Wat moet er gebeuren om het pensioenbewustzijn te vergroten.

In de eerste plaats denkt spreekster aan transparantie, betere voorlichting en communicatie door de fondsen, werkgever, ouderenadviseurs en de belangenorganisaties.

De informatie moet toegankelijk zijn: voor haar achterban betekent dat ook in de vorm van groepsvoorlichting (algemene informatie over het stelsel) en individuele gesprekken (de individuele pensioensituatie). Ook via jongeren kan men hun ouders bereiken.

Ook de onafhankelijkheid van de informatie is van belang.

Haar eigen pensioenoverzicht van PGGM beslaat vijf pagina's. Ook die communicatie kan worden verbeterd. Ter illustratie hiervan merkt zij op dat de bedragen op de eerste pagina helder lijken, maar in een voetnoot op pagina 5 wordt gewaarschuwd dat het resultaat anders kan uitvallen als je niet steeds in Nederland hebt gewoond. Spreekster tekent hierbij aan dat een pensioenfonds op de hoogte is van het geboorteland van een deelnemer: bij een migrant zou deze relativerende informatie dus al op de eerste pagina kunnen staan.

3. Verdere gedachtewisseling van de genodigden en de commissieleden

Vanuit de commissie voorgehouden discussiepunten:

De heer *Stevens* merkt op evenals de heer *Linschoten* actief te zijn bij het beperken van de regeldruk. In gesprekken met groepen werkgevers en werknemers wordt steeds aangedrongen op vereenvoudiging en op transparantie van regelgeving. Mensen hebben het gevoel te worden betutteld door allerlei belangenbehartigers en te worden geterroriseerd met collectieve regelingen, die niet aansluiten op persoonlijke behoeftes. Met name zzp-ers stellen bewust voor het zelfstandig ondernemerschap te hebben gekozen, omdat men vrijer wil zijn.

In de ronde lijkt de boventoon te liggen op nog meer verplichtingstelling en regels: nog meer paternalisme in de pensioenwereld, terwijl de maatschappelijke emotie de andere kant opgaat. Hoe kan de regelparadox waarin we gevangen zitten, worden doorbroken?

De heer *Verheij* vindt dit een prima inleiding voor zijn discussiepunten:

- Naar voren kwam dat de verplichtstelling een waardevol, te behouden element is. Hiermee is hij het van harte eens. De kans om de verplichtstelling te behouden in het belang van de reguliere werknemers, wordt vergroot wanneer deze zuiver wordt gehouden. Er moeten geen onzuivere groepen, dus zzp-ers, onder de verplichtstelling worden gebracht. Wanneer de optiek ligt op het bevorderen van goede concurrentieverhoudingen, moeten ook andere elementen ter discussie worden gesteld.
- De nadruk ligt op het aanbieden van informatie. Zijn stelling is dat de ontvangers (de jongere en oudere deelnemer, de gepensioneerde) geen honger naar die informatie hebben. Meer communicatie heeft dan niet zoveel zin. Zou dit niet meer moeten worden geaccepteerd?

De heer *Gortzak* zou zzp-ers als een afzonderlijk gesprekspunt nog graag aan de orde willen hebben, los van de ‘betuttelende verplichtstelling’. Door diverse sprekers is de 70-procentnorm genoemd. Op ledenvergaderingen noemt hij dit altijd de grote leugen. Ook is gepleit voor een maatmanbenadering (nettopensioen). Hoe kunnen deze twee worden gecombineerd: op welke lagere norm moet de maatmanbenadering zijn gebaseerd of moet deze op een andere manier inhoud worden gegeven?

De heer *Slootweg* constateert dat de visies vooral het ouderdomspensioen betreffen. Moet eerst de bewustwording hiervan worden vergroot en pas in een tweede fase het nabestaanden- en invaliditeitspensioen, of moeten deze pensioenvormen in één keer beter worden gecommuniceerd?

De heer *Hokken* attendeert erop dat nog grote groepen niet onder de verplichtstelling van een pensioenfonds vallen.

Gedachtewisseling naar aanleiding van de discussiepunten vanuit de commissie:

De heer *Beugelsdijk* heeft begrip voor de inbreng van de heer *Stevens*, maar wijst erop dat het een ander onderwerp is dan vergroting van het pensioenbewustzijn.

De *voorzitter* vindt dat er wel degelijk enige overlap is tussen het pleidooi voor vereenvoudiging en vergroting van het pensioenbewustzijn. De reflex om vanuit een

bepaalde zorg om wettelijke regels te vragen, heeft in Nederland tot een cumulatie van wetgeving geleid.

Spreker constateert dat verschillende sprekers erop hebben gewezen dat het gebrek aan pensioenbewustzijn ingebakken is in de mens, er zou geen honger naar pensioeninformatie zijn (te ingewikkeld, te ver van mijn bed) en men realiseert zich niet te weinig pensioen te hebben opgebouwd.

Is die constatering juist? Heeft het dan zin om te investeren in een groter pensioenbewustzijn? Moet de overheid zich daarbij neerleggen of vanwege het belang van goede pensioenvoorzieningen kiezen voor meer verplichtstelling en andere regels? Vervolgens kan worden bekeken of die verplichtstelling/regels ook voor andere groepen dan werknemers zou(den) moeten gelden.

De heer *Bolderen* stelt vast dat nu te vaak wordt uitgelegd hoe een regeling van een pensioenfonds er precies uitziet. In plaats daarvan zouden de hoofdlijnen moeten worden gecommuniceerd ("Er is een pensioenvoorziening voor u.") vanuit het besef dat deelnemers gezien de betrokkenheid van sociale partners vertrouwen hebben in de inhoud van de regeling en de uitvoering ervan.

Dit is dan meteen een reactie naar de heer *Pikaart*. Terecht wijst betrokkene erop dat de niet-georganiseerde werknemer niet is vertegenwoordigd in het bestuur (van een bedrijfstakpensioenfonds). Zo is er ook jarenlang gediscussieerd over de participatie van gepensioneerden. Wellicht moet ook eens naar de positie van de ongeorganiseerde werknemer worden gekeken. Overigens betekent dat nog niet dat de inhoud van de regelingen opeens heel anders zou gaan worden, omdat dat meer met techniek e.d. te maken heeft.

Vanuit de hoofdlijn dat er een pensioenvoorziening is — OP, NP en IP horen daarbij bij elkaar — kan haast niet aan een verplichtstelling worden ontkomen. Dit omdat mensen de lange termijnen nu eenmaal niet kunnen overzien. Spreker kan zich voorstellen dat het moeilijk zal zijn zzp-ers in bepaalde sectoren in de verplichtstelling te drukken, maar er kan wel worden gekozen voor vormen van vrijwillige deelname aan pensioenfonds. Ook PGGM bekijkt wat zij zou kunnen betekenen voor zzp-ers in de betrokken sector.

De heer *Pikaart* kan zich bij het nadenken over de vraag of verplichtstelling nodig en gewenst is voorstellen dat onderscheid wordt gemaakt tussen ouderdoms- en invaliditeitspensioen enerzijds en nabestaandenpensioen anderzijds. Aan het laatste is meer een individuele keuze verbonden.

De heer *Goedhart* stelt zich niet te willen uitspreken over het fenomeen verplichtstelling.

Waarover willen mensen informatie: met hoeveel geld moet ik het straks doen en is dat dan voldoende? In pensioenland zou moeten worden afgesproken dat nooit meer de 70-procentnorm wordt genoemd. Bovendien: sommigen kunnen daarvan niet rondkomen, terwijl anderen al met 50 procent ruim kunnen uitkomen. Ook moet onderling worden afgesproken dat nooit meer gezegd wordt dat pensioen ingewikkeld is. Immers, dan wil iemand er zeker geen kennis van nemen. Natuurlijk de techniek van de regeling is erg ingewikkeld, maar die hoeft ook niet aan de consument te worden uitgelegd. De hoofdlijn is: met zoveel geld moet je het straks doen, is dat al dan niet voldoende voor je? Daarom sluit hij zich graag aan bij het pleidooi van PUSH om inzicht te geven in hetgeen maandelijks netto kan worden verwacht: niet alleen op de oude dag, maar ook het bedrag dat de partner bij overlijden krijgt en welk bedrag er is bij arbeidsongeschiktheid.

In Nederland is het pensioen collectief redelijk goed geregeld. Wellicht sussen mensen zich daarmee ook in slaap, omdat zij zich zullen spiegelen aan de positie van de meeste ouders. Hoe staat het met het pensioenbewustzijn van een 30-jarige Amerikaanse werknemer? Zet hij een deel van zijn salaris opzij?

De heer *Wehmeyer* herinnert zich een onderzoek waaruit blijkt dat de Amerikaanse werknemer ook geen geld opzij zet en dat hem beter gezegd kan worden dat hij meedoet aan een premieregeling, tenzij hij aangeeft dat niet te willen.

De heer *Van Bolderen* bevestigt dat het bij het communiceren van de hoofdlijn gaat om: welke voorziening is (netto) opgebouwd en wat kan (netto) aan het einde van de rit worden verwacht. Folders van pensioenfondsen proberen steeds weer de inhoud van de regeling uit te leggen en de gemiddelde Nederlander is daarin niet geïnteresseerd.

De heer *Verheij* wijst erop dat de pensioenkoepels hard hebben gewerkt aan het nieuwe uniform pensioenoverzicht. Hoewel hij zich realiseert dat hierin geen nettobedragen zijn opgenomen, vraagt hij zich af waarom dat nieuwe pensioenoverzicht dan niet goed zou zijn. Misschien kan het ook niet beter worden gecommuniceerd. Pensioenfondsen maken het ook zelf ingewikkelder, waarbij hij bij wijze van voorbeeld op de lobby voor een verplicht indexatielabel wijst.

De heer *Wehmeyer* kan zich voorstellen dat de gebruiker het uniform pensioenoverzicht te gedetailleerd vindt, of vindt dat deze teveel mitsen en maren bevat.

In reactie op de inbrengt van de heer *Verheij* stelt de heer *Van Bolderen* dat de pensioenwereld misschien veel kritischer op zichzelf moet zijn en in het communicatiebeleid meer naar de consument moet luisteren. Het uniform overzicht mist in feite een eenvoudig voorblad. Mensen die er meer van willen weten, kunnen dan kennis nemen van de rest van het uniform pensioenoverzicht.

Desgevraagd licht spreker toe dat PGGM jaarlijks een klanttevredenheid onderzoek doet en dat op basis daarvan verbeteringen worden aangebracht, ook in de communicatie. In dit onderzoek zijn echter niet alle werknemerspatronen vertegenwoordigd. Fondsen proberen inderdaad in het belang van de deelnemers vaak een extra regeling te treffen.

De heer *Stevens* wijst erop dat een gebrek aan pensioenbewustzijn ook positief kan worden beoordeeld: er zijn kennelijk weinig pensioenzorgen, in het algemeen wordt erop vertrouwd dat de pensioenen in Nederland goed geregeld zijn. Dit onderschrijft hij. Daarvan uitgaande, moet wel helderheid worden verschaft over het pensioenresultaat in bepaalde concrete omstandigheden. Hier liggen de nodige verbeteringsmogelijkheden.

Enkele constatering van spreker bij de verschillende pijlers zijn:

- Geconstateerd moet worden dat aan de eerste pijler (de AOW) een aantal probleempunten zijn verbonden. In dit verband is geweest op de onvolledige AOW-opbouw, waarover de SER ook heeft geadviseerd. Dit probleem is echter bekend en er zijn de nodige maatregelen gesuggereerd.
- Sociale partners werken in het algemeen zeer zorgvuldig in de tweede pijler aan goede pensioenproducten. De verzorgingsgedachte is historisch goed ontwikkeld en daar is ook ruimte voor. Soms schiet de verzorging te ver door: boven een bepaald inkomen zou geen verplichtstelling behoeven te gelden, zodat er meer vrijheid wordt geïntroduceerd. Overeenstemming is er over het vermijden van

concurrentie over pensioenvoorwaarden en dat er dus een goede basale voorziening nodig is. Welke problemen bestaan er op dit vlak en hoe moeten die worden versterkt

- In de derde pijler moeten werknemers, maar ook zzp-ers, zelf een aanvulling regelen in de markt. Gepleit is voor eenzelfde fiscale ruimte voor lijfrentes als in de tweede pijler. Spreker verwacht dat hierover overeenstemming bestaat en dit kan naar de wetgever worden gesignaleerd. Aandachtspunt is ook de consistentie in te bepalen plafonds. Zijn er nog meer verbeterpunten?

De heer *Goudsmit* tekent bij de constatering rond de tweede pijler aan dat werkrelaties lossier worden, waarmee beter rekening moet worden gehouden. Spreker sluit zich verder bij de roep om vereenvoudiging van regelgeving aan en het belang van zelfregulering. Dat laatste vergt dan wel bepaalde spelregels: vermeden moet worden dat mensen vertrouwen een goed pensioen te krijgen, wat dan uiteindelijk niet het geval blijkt te zijn.

De heer *Stevens* signaleert in dit verband dat in Nederland steeds meer het beschikbare premieregeling opkomt, wat een veel helderder systeem is dan bijvoorbeeld het middelloonsysteem. Is de beschikbare premieregeling een beter alternatief?

De heer *Goudsmit* kan die vraag niet zonder meer positief beantwoorden. Het kan een goed alternatief zijn, maar is dat niet automatisch. Een eindloonregeling is natuurlijk een prachtig systeem, maar wordt door allerlei regels en omstandigheden sterk bemoeilijkt, waardoor vaak noodgedwongen naar een middelloonsysteem wordt overgestapt. Dit kan ook als een verarming worden gezien.

De heer *Verheij* denkt dat vooral veranderingen in de persoonlijke sfeer (baanwisseling, echtscheiding, baanverlies) leiden tot een pensioenprobleem. De pensioencommunicatie zou daarop vooral moeten zijn gericht.

De *voorzitter* stelt dat het marketingtechnisch een slecht verhaal is om mensen voor te houden dat men een bepaald pensioenresultaat mag verwachten, indien men niet van baan wisselt, scheidt, ziek wordt e.d.

De heer *Goedhart* stelt dat de communicatie dan inderdaad te globaal zou zijn. Consumenten willen over informatie kunnen beschikken indien zij dat willen. Het uniform pensioenoverzicht is een eerste stap en een verdergaande stap is om te voorzien in gemakkelijk toegankelijke, heldere informatie over de pensioensituatie op belangrijke momenten in je levensloop: hoe was het, hoe wordt het. Onder gemakkelijk toegankelijke informatie verstaat spreker geen informatie van een callcenter, waar uitgelegd wordt dat het allemaal heel lastig is.

De heer *Beugelsdijk* heeft weliswaar een kritische inbreng geleverd in de eerste ronde, maar verduidelijkt dat, afgezien van enkele probleemgroepen, sprake is van een luxeprobleem: in algemene zin is de Nederlandse pensioensituatie heel goed. Zo hebben Duitsers van een jaar of 30 een veel groter pensioenbewustzijn, maar dat hangt samen met de mindere kwaliteit van de opbouw samen: de opbouw zit vooral in de eerste pijler op basis van omslagfinanciering en dat stelsel is gezien de bevolkingsopbouw niet houdbaar.

De *voorzitter* bevestigt dat de Nederlandse situatie voor veel landen een voorbeeld is. Dit zegt nog niets over pensioenbewustzijn. Veel mensen zullen niet eens weten dat er een redelijke pensioenvoorziening voor hen bestaat. Heeft de heer Stevens gelijk: wij hebben geen pensioenzorgen?

De heer *Wehmeyer* merkt in reactie op de inbreng van de heer Beugelsdijk op dat er in Duitsland veel discussie is omdat de pensioenbetalingen bevroren zijn en het onderwerp altijd in de media aan de orde komt. In Nederland is dit niet het geval en zijn er geen grote problemen.

Mevrouw *Kaptein* signaleert dat in de discussie een soort Zwitserlevengevoel is geslopen: het pensioen is zo goed geregeld. De kop van een eerder persbericht van SZW over de inkomenspositie van ouderen was dat ouderen steeds rijker werden. In de slotzin van dit persbericht werd echter gesignaleerd dat een groeiend aantal mensen onder de armoedegrens uitkomt. Spreekster waarschuwt voor generalisaties en stelt dat steeds een goed onderscheid moet worden gemaakt naar groepen die een goed pensioen hebben en groepen die hun pensioen wellicht zelf kunnen regelen en groepen die deze positie niet hebben. Over deze laatste groepen zou men zich zorgen moeten maken.

De heer *Stevens* herhaalt wel degelijk te hebben gewezen op enkele probleempunten die aan de AOW zijn verbonden. De AOW leeft zodanig sterk in de belevingswereld van mensen dat politieke partijen het onderwerp nauwelijks durven aan te raken. Dit terwijl de keuzes die ten aanzien van de AOW zullen moeten worden gemaakt rechtstreeks betrekking hebben op het pensioenresultaat.

Veel gepensioneerden blijken te schrikken van het nettoresultaat van hun pensioen na inhoudingen via de aangifte IB. Ervoor gekozen zou kunnen worden de geldstromen van het basispensioen en het aanvullend pensioen samen te voegen, inclusief de gevolgen van de fiscale regelgeving, zodat het te verwachte nettoresultaat duidelijk is. In het kader van het pensioenbewustzijn zullen de oplossingen wellicht eerder gezocht moeten worden in concrete verbeteringen om het pensioenresultaat beter in beeld te brengen.

De heer *Gortzak* ondersteunt dit pleidooi, maar wijst erop dat de scheiding tussen basispensioen en aanvullend pensioen enkele jaren geleden is ingevoerd met het argument dat dit de transparantie zou vergroten.

De *voorzitter* brengt een volgend gespreksonderwerp in: voor veel mensen is een goed pensioen geregeld, maar voor een aantal nog niets: de witte vlekken. Moet aan een algemene pensioenplicht worden gedacht? Sommigen kiezen daarvoor bewust. Desgevraagd bevestigt spreker dat ook de positie van zelfstandig ondernemers/zzp-ers kan worden meegenomen.

De heer *Masselink* staat stil bij de eerste inbreng van de heer Stevens.

Wanneer voor regels wordt gepleit, kan dat op zich legitiem zijn, mits ze helder en duidelijk zijn en niet strijdig zijn met andere regels.

Niet iedereen heeft gepleit voor een verplichtstelling voor de zzp-ers als zelfstandigen. Het gaat hier natuurlijk om een vrije keuze. Of een zelfstandige dan vrijwillig kan inhaken op een regeling in de tweede pijler of zelf een regeling treft in de derde pijler, is niet wezenlijk. Wezenlijk is een hoge mate van eigen verantwoordelijkheid en gelijke fiscale voorwaarden. Met het pleidooi van de heer Stevens in dit verband is spreker erg blij. Vervolgens wordt het zaak die boodschap goed over het voetlicht te brengen.

De heer *Stevens* begrijpt dat de heer *Masselink* ervoor kiest de zzp-er niet tot de witte vlek te laten behoren. Betrokkenen zelf moeten verantwoordelijkheid zijn voor een goede pensioenzorg (of voor hun nagelaten betrekkingen), waarbij zij een gelijk speelveld met werknemers hebben.

De heer *Masselink* verduidelijkt dat zelfstandigen in algemene zin wel hebben nagedacht over voorzieningen voor de nabestaanden en bij arbeidsongeschiktheid. Hierin kan echter nog wel het een en ander worden verbeterd.

De heer *Goedhart* onderschrijft ook de eerdere inbreng van voorgaande spreker dat veel zelfstandigen afgaan op de adviezen van hun accountant of fiscalist, die echter zelden of nooit meedenken over de noodzaak van bijvoorbeeld een lijfrentepolis.

De heer *Masselink* voegt hieraan toe dat de fiscalist zich vooral richt op het zo min mogelijk belasting betalen in een bepaald jaar in plaats van over een pensioenvoorziening voor de lange termijn.

De heer *Verheij* meldt dat de Stichting van de Arbeid en SZW een nieuw onderzoek voorbereiden voor het opnieuw in kaart brengen van de witte vlekken, zodat de situatie kan worden beoordeeld in relatie tot de situatie uit het vorige onderzoek. Onder witte vlek wordt dan verstaan: werknemers die bij een onderneming in een sector waarvoor geen collectieve pensioenregeling geldt (zoals de groothandel).

De alfarhulp behoort tot de grijze vlek: werknemers die in een sector werken waarvoor wel een collectieve pensioenregeling geldt, maar die om een bepaalde reden zijn uitgesloten van die regeling. Bijvoorbeeld omdat men te jong is, te weinig uren maakt e.d.

In veel andere sectoren zijn dit type uitsluitingen al geruime tijd gerepareerd, zo wijst de heer *Van Bolderen* op.

Overigens is PZO niet de enige organisatie die zzp-ers vertegenwoordigt. Er moet dus niet te snel worden geconcludeerd dat zij zelf maar een goede pensioenvoorziening moeten regelen. Alle werknemersorganisaties hebben zzp-ers in hun achterban en denken hier anders over. Ook werkgeversorganisaties hebben overigens zzp-ers in hun achterban.

Ook is een benadering denkbaar die zich richt op de witte en grijze vlekken en het creëren van de mogelijkheid dat mensen zich, in eerste instantie op vrijwillige basis, kunnen aansluiten bij een pensioenregeling in de sector waar men werkzaam is. De sectoren zouden de mogelijkheden hiervoor zelf eens moeten onderzoeken. Er zijn teveel regels die dit verbieden of belemmeren.

Mevrouw *Van Noort* merkt in aansluiting hierop nog op dat zij de eerder aangehaalde thuishulp, die gedwongen wordt min of meer voor zichzelf te gaan werken, niet te zien als zzp-er die daarvoor bewust heeft gekozen. Deze groep moet en kan niet voor zichzelf zorgen.

De heer *Stevens* sluit zich erbij aan dat voor de ‘dwangzzp-er’ het beginsel van de eigen verantwoordelijkheid niet moet gelden.

De heer *Masselink* denkt dat voorzichtig met begrippen als ‘dwangzzp-er’ moet worden omgegaan, waar het begrip zzp-er niet eens is gedefinieerd. PZO vindt dat er maar twee smaken zijn: men is werknemer of zelfstandige. Iedereen die gedwongen wordt voor

zichzelf te beginnen, is werknemer en hoort onder de daarbij passende regels te vallen. In de thuiszorg gebeuren in sommige gevallen inderdaad rare dingen. De positie van de alfahulp daarentegen is redelijk geregeld, met uitzondering van het pensioen. Alfahulpen zijn echter geen zelfstandigen.

4. Sluiting

Met het oog op de tijd rondt de *voorzitter* de gedachtewisseling af. Hij dankt eenieder voor zijn komst en inbreng en sluit de bijeenkomst om 16.15 uur.

Na afloop is er gelegenheid tot napraten met een hapje en een drankje.

17-10-2007/pd